

Vjerske teme i likovi u kinematografiji

Tasovac, Izabela

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:390616>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
PREDDIPLOMSKI TEOLOŠKO-KATEHETSKE STUDIJE

IZABELA TASOVAC

VJERSKE TEME I LIKOVI U
KINEMATOGRAFIJI

Završni rad

Split, 2023.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
PREDDIPLOMSKI TEOLOŠKO-KATEHETSKE STUDIJE

IZABELA TASOVAC

VJERSKE TEME I LIKOVI U KINEMATOGRAFIJI

ZAVRŠNI RAD

kod doc. dr. sc. Ana Jeličić

Split, 2023.

SADRŽAJ

UVOD.....	4
1. RAZVOJ FILMA	5
1.1. <i>Pretpovijest filma</i>	5
1.1.1. <i>Predznanstveno razdoblje filma</i>	5
1.1.2. <i>Znanstveno razdoblje filma</i>	6
1.2. <i>Povijest filma</i>	7
1.2.1. <i>Braća Lumière – pioniri filma</i>	7
1.2.2. <i>Razdoblje nijemog filma</i>	8
1.2.3. <i>Razdoblje zvučnog filma</i>	9
2. FILM U ODNOSU NA CRKVU I DRUŠTVO.....	11
2.1. <i>Stav Crkve prema sredstvima društvene komunikacije</i>	11
2.2. <i>Značaj filma u kulturi</i>	13
2.2.1. <i>Granica između stvarnosti i fikcije</i>	13
2.2.2. <i>Utjecaj filma na osjećaje</i>	15
2.3. <i>Utjecaj filma na sliku Boga i Crkve</i>	15
3. FILMOVI O ISUSU KROZ POVIJEST FILMA.....	18
3.1. <i>Značajni filmovi o Isusovu životu</i>	18
3.1.1. <i>Kritike filma Brianov život (1979.)</i>	19
3.1.2. <i>Kritike filma Posljednje Kristovo iskušenje (1988.)</i>	21
4. VJERA U HOROR FILMOVIMA: SENZACIONALIZAM I BESPOMOĆNOST	22
4.1. <i>Fascinacija filmovima strave</i>	22
4.2. <i>Kršćanstvo i horor filmovi</i>	22
ZAKLJUČAK	24
LITERATURA.....	25

SAŽETAK

Uloga filmova u oblikovanju društvenog mnijenja je neupitna. Iako filmovi nisu čist prikaz stanja u društvu, zasigurno na njega mogu utjecati. Svrha pisanja ovog rada je prikazati povijest filma, a posebice u kontekstu kulture i Crkve. U samom radu se osvrćemo na povijest nastanka filmske tehnike i svega što je do nje dovelo, ali i ono što su sama otkrića prouzročila. Obuhvaćeno je vrijeme od 17. stoljeća, pa sve do 20. stoljeća. Većina pozornosti će ipak biti posvećena filmovima i njihovom utjecaju na ponašanje i vjeru. Crkva je od samih početaka imala o filmu pozitivno mišljenje, ali se prema njemu odnosila i s dozom opreza. U radu će se spomenuti konkretni filmovi koji su izazvali nemire u crkvenim krugovima, ali i naputci za vjerodostojnu adaptaciju biblijske tematike na filmskom platnu. Rad završava osvrtom i kratkim promišljanjem o filmovima strave i njihovom negativnom i pesimističnom pogledu na katoličku vjeru.

KLJUČNE RIJEČI: film, Crkva, društvo, Isus Krist, horor filmovi

UVOD

Ovaj rad se bavi povijesnim prikazom odnosa filma i Crkve. Sam rad podijeljen je na četiri dijela.

U prvom dijelu fokus je na samoj povijesti nastanka filma. Obuhvaća vremensko razdoblje od prvih otkrića načina konverzije pokreta kroz slike, pa sve do modernog razdoblja filma u boji i masovne popularnosti kino dvorana. Uključuje sva značajna otkrića koja su doprinijela razvoju filma, ali i osobe koje su ključne u njegovu nastanku i razvoju.

Drugi dio povezuje Crkvu, film i društvo, odnosno kulturu. U sebi uključuje reakciju Crkve i njezine stavove o filmu kao o moćnom masovnom mediju sa snažnim utjecajem na društvo, na ljudsku psihu i oblikovanje pojedinca kao osobe.

Treći dio bavi se filmovima o Isusovu životu odnosno evanđeoskim sadržajem u filmu. Drugim riječima, ukratko se osvrće na problematiku filmova koji u sebi uključuju biblijske teme. Poblize proučava fenomen filmova o Isusovu životu, te navodi dva primjera filmova koja su izazvala kontroverze u Crkvi i najčešće kritike koje su ih pratile.

U četvrtom i završnom dijelu ovog rada analizira se odnos vjere i horor filmova. Dva naizgled suprotna pojma imaju više poveznica nego daju naslutiti. Ovaj dio se bavi njihovim odnosom i manipulacijom u svrhu zastrašivanja publike, te pitanjem odakle tolika fascinacija i želja čovjeka za samozastrašivanjem.

1. RAZVOJ FILMA

Prije no što vidimo utjecaj i značaj medija u oblikovanju različitih mišljenja i stavova prema katoličkoj vjeri prikazat ćemo razvoj samog filma i kulturološke prekretnice koju je sa sobom donijelo njegovo otkriće i popularizacija.

Razdoblje nastanka filma dijeli se na dva dijela: *pretpovijest filma* (razdoblje prije otkrića samih filmskih tehnika) i *povijest filma* (razdoblje nakon otkrića tehnika snimanja i projekcija).

1.1. Pretpovijest filma

Vrijeme *pretpovijesti filma* u sebi uključuje sve eksperimente i pokušaje koji su u konačnici vodili do otkrića filmskih tehnika. Ovo razdoblje se ponovno dijeli u dvije etape: *predznanstveno vrijeme* i *znanstveno vrijeme*.¹

1.1.1. Predznanstveno razdoblje filma

Predznanstveno razdoblje proteže se do 17. stoljeća, a po nekim izvorima čak sve do 19. stoljeća. Ono obuhvaća sve pokušaje konzerviranja privida i iluzije kretanja na vizualnom području. Naglasak je bio na imitaciji stvarnosti na vizualnom području budući da tada nisu postojala sredstva niti naznake da bi stvarnost bilo moguće imitirati i na auditivnom području. Većina napretka odnosi se na razvoj ideje o prividnom kretanju i otkriću optičkih instrumenata.² Za uspješnost tih novootkrivenih tehnika zaslužna je pojava perzistencije vida. Perzistencija (tromost) je zadržavanje slike predmeta u vidu nakon što je on u zbilji uklonjen iz vidnog polja. Brza izmjena slika stvara iluziju pokreta te je potrebno oko pedeset slika u sekundi da bi se zavaralo um gledatelja.³

Prividno kretanje, ili iluzija kretanja, je prikaz predmeta u pokretu koji je u stvarnosti u statičnom stanju. Ono se ostvaruje pomoću *phi-fenomena*, *stroboskopije*, *kretnje kamere* ili pomoću *promjene žarišta*. *Phi-fenomen* u sebi uključuje različite kretnje koje se postižu izmjenom svijetle i tamne površine ili izmjenom toplih i hladnih boja da bi se dobio privid dubine i širine. *Stroboskopija* je privid kretanja u obliku vrtnje ili vibracije koji se postiže

¹ Usp. POVIJEST FILMA. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4173> (24.02.2022.)

² Usp. POVIJEST FILMA. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4173> (24.02.2022.)

³ Usp. Joseph Turow, *Mediji danas: uvod u masovne komunikacije*, Clio, Beograd, 2013., str. 133.-134.

isprekidanom svjetlošću.⁴ *Kretanje kamere* može biti po širini, dubini ili visini. Takvim postupkom izaziva se iluzija kretanja predmeta u središtu u odnosu na okvir. *Promjena žarišta* također se smatra iluzijom kretanja. To je privid koji se postiže zumiranjem ili manipuliranjem između samog predmeta i njegove okoline.⁵

1.1.2. Znanstveno razdoblje filma

Znanstveno razdoblje može se usko povezati sa znanstvenom revolucijom koja je uzela maha u 19. stoljeću. U ovom razdoblju dolazi do eksperimenata koji direktno vode do otkrića filmskih tehnika i naposljetku do samog filma. Najveći skok su zasigurno bila otkrića *kinetoscopea, kinetographa, kamere i projektora*.⁶

Ono što je pokrenulo zanimanje izumitelja za stvaranjem pokretne slike bila je oklada vrijedna 25000 dolara. 1878. godine Leland Stanford unajmio je fotografa Eadwearda Muybridgea da mu pomogne u okladi i potvrdi njegovu tezu da konjima tijekom galopa u pojedinim trenucima niti jedna noga ne dodiruje tlo. Muybridge je postavio 24 kamere uz trkaću stazu i rezultat je bila potvrda da su doista u pojedinim trenucima konjima sve četiri noge u zraku. Također, ovaj je eksperiment probudio ideju o stvaranju pokretnih fotografija koje su u konačnici dovele do filma.⁷

Kinetoscope (kinetoskop) su 1888. godine patentirali, a 1893. predstavili javnosti T. A. Edison i W. K. L. Dickson. Kinetoskop je bila malena naprava u obliku ormarića namijenjena pojedinačnom gledanju. U sebi je sadržavala 15 metara vrpce što bi odgovaralo 20 do 60 sekundi gledanja. Njegova veličina i mogućnost transportacije mu je omogućila porast u potražnji nakon 1893. godine.⁸

Kinetograph je prototip današnjih filmskih kamera. On je služio kao instrument za snimanje filmova za kinetoskop. Sadržavao je vrpce na kojoj su se nalazile sličice koje su se

⁴ Usp. STROBOSKOPIJA. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4973> (24.02.2022.)

⁵ Usp. PRIVIDNO KRETANJE. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4218> (24.02.2022.)

⁶ Usp. POVIJEST FILMA. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4173> (24.02.2022.)

⁷ Usp. Joseph Turow, *Mediji danas: uvod u masovne komunikacije*, Clio, Beograd, 2013., str. 134.

⁸ Usp. KINETOSCOPE. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=2673> (24.02.2022.)

gledale pomoću kinetoscopa. Prvotno je brzina snimanja iznosila 10 sličica po sekundi, ali je kasnije Edison to poboljšao do čak 48 sličica u sekundi.⁹

Filmska kamera je optički uređaj za snimanje filma. Funkcionira pomoću dva faktora: tromosti oka i intermitentnog mehanizma (isprekidano kretanje sličica filma kroz prozorčić filmske kamere). Zahvaljujući tim svojstvima sličice na vrpci izgledaju kao privid kretanja.¹⁰

Filmski projektor aparat je za prikazivanje filma na bijeloj podlozi. Funkcionira pomoću mehaničkog, električnog, optičkog i tonskog dijela. „Mehanički dio čine postolje, kućište s pogonskim mehanizmom za isprekidno (intermitentno) pokretanje vrpce kao i bubnjevi ili držači kolutova. U električki dio spada pogonski motor, te razni prekidači i releji. Optički dio projektor sastoji se od izvora svjetla tj. el. lučnog svjetla, projekcijske sijalice ili xenonske sijalice. Tonski dio sastoji se od rotirajuće ton. pruge sa zamašnjakom, ton. optike i fotoćelije, odn. fotodiode ili solarne ćelije.“¹¹

1.2. Povijest filma

Pitanje datuma početka "prave" povijesti filma dijeli povjesničare u dvije skupine. Jedni zastupaju da „prava“ povijest filma započinje kinetoskopom patentiranim 1888. godine, dok drugi zaslugu daju braći Lumière koja su omogućila masovno gledanje filma koje je i danas popularno. Osim braće Lumière, prekretnicu u razvoju filma predstavljalo je i otkriće zvučnih zapisa, filmova u boji, raznih vrsta širokih platna i naposljetku otkriće i razvoj masovnih medija.¹²

1.2.1. Braća Lumière – pioniri filma

Braća Auguste i Louis Lumière zaslužni su za izum kinematografa, naprave koja je i kamera i projektor, koji je omogućio masovno gledanje filma. To je zasigurno najznačajniji korak u populariziranju filma budući da je njegovo gledanje sada dostupno velikoj masi ljudi

⁹ Usp. KINETOGRAPH. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=2672> (24.02.2022.)

¹⁰ Usp. KAMERA, FILMSKA. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=2577> (24.02.2022.)

¹¹ PROJEKTOR. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4233> (24.02.2022.)

¹² Usp. POVIJEST FILMA. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4173> (25.02.2022.)

za razliku od "doba kinoscopea" kada je prikazivanje filmova bilo namijenjeno isključivo individualnom gledanju.¹³

Antoine, otac braće Lumière, imao je veliki utjecaj na dvojicu sinova i on ih je usmjerio prema filmskoj umjetnosti budući da je i sam bio poznat i uspješan fotograf, a 1894. godine je nazočio predstavljanju *kinoscopea* što mu je bilo poticaj da sinove usmjeri prema filmu.¹⁴

Kinematograf je ugledao svjetlo dana 1895. godine. Patentiran je 13. veljače 1895., a prvi put prezentiran u javnosti 22. ožujka 1895. Kinematograf je bio velika senzacija. *Izlazak radnika iz tvornice* bio je prvi film prikazan u javnosti 28. prosinca 1895. godine. Na taj dan prikazan je program filmova u trajanju od 25 minuta, a najzapamćeniji je bio film *Dolazak vlaka na stanicu La Ciotat* koji je u gledateljima pobudio strah, te je zabilježeno da su neki zbog toga čak i napustili salon u kojem se održavala projekcija. Nakon prvotne popularnosti, zanimanje za filmske projekcije braće Lumière sve je više raslo te se sve više salona za prikazivanje filmova otvaralo i izvan Pariza.¹⁵

1.2.2. Razdoblje nijemog filma

Budući da otkriće zvučnog zapisa uvelike mijenja kvalitetu filma, a time i samu filmsku industriju, mnogi povjesničari razdoblje nakon otkrića osnovnih filmskih naprava dijele na *razdoblje nijemog filma* i *razdoblje zvučnog filma* sa prekretnicom tridesetih godina prošlog stoljeća.

Samo razdoblje nijemog filma dijeli se na rano i zrelo razdoblje. Vrijeme ranog nijemog filma otprilike traje do kraja Prvog svjetskog rata, ili do sredine drugog desetljeća 20. stoljeća. U ovom razdoblju dolazi do prvih većih razvoja filmske umjetnosti i industrije. Polako se razvija gluma kao zanimanje, ali i ostala tehnička zanimanja poput redatelja, producenta i scenarista. Dolazi i do povećanja broja filmskih žanrova. Od prvotnog dokumentarnog filma koji je jedini bio poznat publici dolazi do pojave igranog filma i njegovih podžanrova (akcijski, komedija, pustolovni).¹⁶

¹³ Usp. KINETOSCOPE. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=2673> (25.02.2022.)

¹⁴ Usp. LUMIÈRE, braća. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=3161> (25.02.2022.)

¹⁵ Usp. *Isto*

¹⁶ Usp. POVIJEST FILMA. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4173> (25.02.2022.)

U zreloom razdoblju nijemog filma sav se razvoj još više zahuktava. Pojavljuje se komercijalizacija filmova i filmskih prikazivanja i otvaraju se prve kinodvorane. Broj zanimanja vezanih uz film raste, te se rađaju prve filmske zvijezde. Država koja značajno prednjači nad ostalima je SAD, a u Europi su to Francuska, Italija, Njemačka i Velika Britanija. Krajem drugog i početkom trećeg desetljeća 20. stoljeća, nakon Oktobarske revolucije, dolazi do uspona filmskih kuća bivših država SSSR-a (Čehoslovačka, Mađarska). U ovom razdoblju dolazi i do razvoja same filmske radnje. Uz kompleksniju radnju i vizualni napredak, promjena se osjeća i na samoj profilaciji likova koji sada postaju složeniji i imaju dublju psihologizaciju.¹⁷

1.2.3. Razdoblje zvučnog filma

Razdoblje zvučnog filma počinje 1930. godine iako je prvi zvučni film *Pjevač jazza* prikazivan već 1927. godine. Razvoj zvučnog filma tekao je jednostavnije od nijemog filma budući da su sve umjetnosti potrebne za zvučni film već bile dovoljno razvijene. Ipak to vrijeme možemo podijeliti na tri dijela:

- vrijeme do Drugog svjetskog rata
- vrijeme od Drugog svjetskog rata do 1960. godine
- vrijeme od 1960. godine do danas

Prvo razdoblje "revolucije zvuka" nailazi na mnogo prvotnih negativnih reakcija. Po nekima je to razdoblje nazvano i "tiranijom zvuka". Zbog nove primjene zvuka, mnogi su kinematografi ušli u razdoblje krize zbog nove tehnologije kako bi bili uz korak zvučnom filmu. Također je patio i vizualni aspekt tehnike budući da je sada naglasak maknut sa njega i važnost je pridana dijalogu koji se sve više usavršava. Novim glumcima je prioritet i glas i dikcija za razliku od prijašnjih vrijednosti, ljepote i ekspresije lica. Najsnimaniji filmovi ovog razdoblja su politički usmjereni dokumentarci budući da se radi o razdoblju Drugog svjetskog rata. Osim dokumentarnih filmova, sve su popularniji poetični i igrani filmovi koji imaju izraženu umjetničku komponentu.¹⁸

U drugom razdoblju, nakon Drugog svjetskog rata pa do 60-ih godina, filmovi su još uvijek imali naglašen politički aspekt. Za razliku od ratnog razdoblja sada je naglasak bio na idealiziranoj slici svijeta, ali ni to neće dugo potrajati jer će već 50-ih godina i utjecajem blokvske politike zavladati moralna i duhovna kriza koja će se odraziti i na film. Filmska scena

¹⁷ Usp. Isto

¹⁸ Usp. Isto

se miče iz prirode u zatvorene prostore otkrićem nosive kamere, a dolazi i do razvoja animiranih filmova.¹⁹

Treće razdoblje zvučnog filma proteže se od 60-ih godina, pa sve do danas. Ovo razdoblje obilježeno je ekspanzijama na svim područjima: tehničkom, umjetničkom i financijskom. Dolazi do nastanka i naglog razvoja filmskih kuća u SAD-u i Europi. 70-e godine obilježavaju početak i kraj nove vrste političkih filmova koji su nastajali pod utjecajem političkih kriza tog vremena. Film se sve više razvija kao umjetnost i kao takav postaje sve popularniji među širom publikom koja ga zahvaljujući razvoju masovnih medija sada može i lakše konzumirati.²⁰

Naglim razvojem filmske industrije i zbog široke publike kojoj su filmovi postali dostupni dolazi do nastanka i razvoja filmskih žanrova. Filmolozi se služe žanrovskom podjelom da jednostavnije klasificiraju igrane filmove. Žanrove same po sebi nije jednostavno razdijeliti jer u većini slučajeva u filmovima pronalazimo odlike više od jednog žanra. U tim slučajevima tražimo žanrovske odlike koje su najzastupljeniji da bi barem nekako zadovoljili ljudsku težnju za grupiranjem i sortiranjem. Iako žanrova ima gotovo bezbroj najbrojniji su ipak: akcijski, dramski, fantastični, horor, komedija, kriminalistički, povijesni, triler i vestern.²¹

¹⁹ Usp. *Isto*

²⁰ Usp. *Isto*

²¹ Usp. Ante Peterlić, *Filmska čitanka. Žanrovi, autori, glumci*, Hrvatski filmski savez, Zagreb, 2010., str. 17.-18.

2. FILM U ODNOSU NA CRKVU I DRUŠTVO

Pitanje odnosa Crkve, filma i društva je podložno promjenama tako da se samo promatrajući zbivanja oko sedme umjetnosti može pročitati stanje duha u društvu, a dijelom i u Crkvi. Umjetnici koriste alate koji su im dostupni da izraze svoje (ne)zadovoljstvo stanjem u društvu, a to najčešće uključuje kritike upućene trenutnim zbivanjima i nepravdama nanesenim društvu od strane vlasti.

2.1. Stav Crkve prema sredstvima društvene komunikacije

„Film ima velik utjecaj na suvremeni život, širenje znanosti i kulturno uzdizanje, a neosporna mu je i rekreacijska uloga. Crkva zna da tko god se brine oko promicanja ljudskog i kršćanskog napretka, ne smije zanemariti silan prinos što ga pružaju ta sredstva i pomagala", stoji u dokumentu Hrvatske biskupske konferencije.²²

No, odnos Crkve prema filmu mijenjao se tijekom godina. Na samom početku tog susreta Crkve i filma, Crkva je gajila suzdržanost, pa čak i nepovjerenje prema novom otkriću. To nepovjerenje je polako prelazilo u neutralnost te na kraju u odobravanje i poticaj da se filmovi koriste kao novo sredstvo navještaja.²³

Naime, dvadesetak godina nakon otkrića filma Crkva je po prvi put progovorila o toj novosti tehnike. U njezinom stavu moglo se zaključiti da ne iskazuje odbojnosti ili ikakvo zabranjivanje konzumiranja filmskih sadržaja. Naprotiv, crkveno učiteljstvo je pokazalo oduševljenje i radost zbog novog otkrića. Naravno, vjernici su bili pozvani da sa razboritošću pristupaju filmu i vode brigu da mlade ne izlažu štetnom sadržaju ili sadržaju koji se izravno kosi sa moralnošću i kreposnim načelima kršćanskog života.

29. lipnja 1936. godine objavljen je prvi dokument koji govori o filmu pod nazivom *Vigilanti cura* pape Pia XI. U toj enciklici Papa je priznao film kao umjetnost, ali je i izrazio svoju zabrinutost zbog velike mogućnosti da se novi medij iskoristi za širenje nemoralna. Na te riječi se u Americi osnovala organizacija koja je poticala gledatelje da bojkotiraju filmove koji ozbiljno narušavaju kršćanska uvjerenja. Osim toga, Papa je pozvao da se organiziraju uredi za cenzuru i klasifikaciju novih filmova koji bi zaštitili mlade od nepotrebnog izlaganja

²² HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Crkva i mediji. Pastoralne smjernice*, Glas koncila, Zagreb, 2006., br. 18

²³ Usp. Jerko Valković, Crkva i mediji – izazov za teološko-pastoralno promišljanje i djelovanje, *Crkva u svijetu*, 52 (2017.) 3, 418.-419. (04.2017.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/278490> (28.09.2022.)

iskrivljenim sadržajima.²⁴ U dokumentu *Vigilanti cura* stoji kako je temeljna svrha umjetnosti, njezin razlog postojanja, pomoći usavršavanju moralne osobnosti, te stoga i ona sama mora biti moralna. Zbog toga učiteljstvo preporučuje nužnost stvaranja filma koji je moralan, ulijeva dobar moral i koji je poučan.²⁵

Sljedeći Papa koji je dosta pažnje posvetio filmu bio je Pio XII. Među mnogim govorima i događajima na kojima je promišljao o filmu najznačajnija su dva njegova djela: govor *O idealnom filmu* 1955. godine i enciklika *Miranda prorsus* objavljena 1957. godine. Papa u svojim nastupima ukazuje i informira glede problematike filma, ali i progovara o savršenom filmu. Iznosi kriterije koje savršeni film mora ispunjavati. Da bi bio savršen, sam film i njegova poruka moraju biti ohrabrujući. Moraju podsjećati čovjeka na njegovo dostojanstvo i na njegovu mogućnost da svlada prepreke i odupre se zlu. Za takav film nije nužno da je religiozan, pa čak ni da je utemeljen u stvarnosti. Dapače, širina fiktivnog filma daje veći broj mogućnosti da se protagonist izdigne iznad zla. Papa ističe da ni grijeh ni poroci prikazani u filmovima nisu nepoželjni, osim u slučajevima kada im je svrha pokazati mogućnost čovjekovog uzdizanja iznad njih.²⁶

Papa Ivan XXIII. nije zapamćen po svom interesu za film, ali velika značajka njegovog djelovanja je poticaj na osuvremenjivanje Crkve i na otvorenost prema svijetu. Poput svojih prethodnika i papa Ivan XXIII. je naglašavao opreznost i suzdržanost prema lošim filmovima ili onim filmovima koji glorificiraju nemoralno ponašanje. Čak i Drugi vatikanski koncil ističe važnost zaštite mladih od takvih filmova, ali ne daje jasne upute niti ikakve prijedloge kako bi se ta zaštita trebala provoditi.²⁷

Za vrijeme pontifikata pape Pavla VI. osnovana je Papinska komisija za sredstva društvenog priopćavanja. To je prvi ured Svete Stolice osnovan nakon Drugog vatikanskog sabora. Time se pokazalo koliko ozbiljno crkveno učiteljstvo shvaća probleme i utjecaje medija. Komisija se sastojala od stručnjaka na području medija, a pokrivala je ne samo film, već i radio i televiziju.²⁸

²⁴ Usp. Ljudevit Anton Maračić, Evolucija jednog stava ili traganje za idealnim filmom u djelima crkvenog učiteljstva, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 27 (1972.) 3, 249.-250. <https://hrcak.srce.hr/clanak/88511> (18.07.2022.)

²⁵ Usp. PIO XI., *Vigilanti cura – Budnim oprezom*, dostupno na: <https://www.nedjelja.ba/hr/ona/dokumenti/vigilanti-cura-budnim-oprezom/183> (28.09.2022.)

²⁶ Usp. Ljudevit Anton Maračić, Evolucija jednog stava ili traganje za idealnim filmom u djelima crkvenog učiteljstva, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 27 (1972.) 3, 250.-252. <https://hrcak.srce.hr/clanak/88511> (18.07.2022.),

²⁷ Usp. *Isto*, 253.-255.

²⁸ Usp. *Isto*, 255.-256.

Napretkom tehnologije i nastankom digitalnih medija pozornost sa tradicionalnih medija (radio, televizija) prelazi na internet. Iako internet nije potpuno dokinuo ni radio ni televiziju ipak se vidi značajan pomak u zanimanju za novo otkriće. Sa razvojem interneta i sve većim brojem njegovih korisnika stvara se digitalni prostor koji diktira nova pravila u komunikaciji. Pape 21. stoljeća (Ivan Pavao II., Benedikt XVI. i Franjo) na internet gledaju kao na digitalni prostor koji stvara nove načine evangelizacije. No taj novi prostor zahtjeva i nov način komunikacije koji Crkva i vjernici trebaju usvojiti. Bitno je naglasiti da u svom navješćaju Crkva i vjernici mijenjaju način komunikacije dok poruka i dalje ostaje ista.²⁹

2.2. Značaj filma u kulturi

Utjecaj masovnih medija na javno mnijenje je neupitno, a posebice jača s razvojem tehnologije. Popularnost radija, a ubrzo i televizije polako opada dok novonastale *streaming* platforme skupljaju sve veći broj korisnika. Ono što je pak konstanta jest popularnost filmova i serija. Bez obzira na sve promjene filmografija čvrsto stoji na vrhu ljestvice popularnosti.

2.2.1. Granica između stvarnosti i fikcije

Zbog svoje masovne popularnosti upravo su filmovi oni koji lako zaokupljaju ljudske misli i uvode ih u svoj svijet. Osim ako se filmu pristupa sa udaljenosti i uspijeva se suzdržano promatrati sadržaj ispred sebe, teško je na trenutke odvojiti stvarnost od fikcije.

Budući da je ljudski mozak najmanje istražen, u usporedbi s ostalim organima, nisu nam poznate sve njegove funkcije. Ta činjenica ostavlja mnogo prostora za interpretaciju ljudske psihe što je i dovelo do razvoja mnogih i u sebi različitih smjerova u psihologiji i medicini.

Ono što nam ovdje predstavlja problem je pitanje što je našem mozgu stvarnost; točnije, razlikuje li ljudski mozak stvarnost od fikcije. Znanstvenici sa Njemačkog instituta za ljudski mozak i kognitivne znanosti tvrde da ljudski mozak razlikuje stvarnost i fikciju, ali ne onako kako mi to shvaćamo. Naime, istraživanja pokazuju da granicu između fikcije i zbilje u mozgu predstavlja naša razina poznanstva sa objektom. Primjerice, članovi naše obitelji nam se čine "stvarnijima" od nekog stranca, a neki stranac nam se opet čini "stvarnijim" od nekog lika iz knjige. No kod pojedinaca ta gradacija može biti izmijenjena. Tako kod ljudi koji više od 12

²⁹ Usp. Ana Jeličić i Edvard Punda, *Snaga riječi. Komunikološka i fundamentalno-teološka studija i komunikacijske vještine u praksi*, Crkva u svijetu, Split, 2022., str. 47.-49.

sati dnevno provode igrajući video igre likovi iz tih igara imaju veću razinu "stvarnosti" od stranaca na ulici.³⁰

Za poremećaj shvaćanja stvarnosti zaslužan je nagli razvoj tehnologije posljednjih 30 godina. Generacije koje su rođene prije posljednjeg vala tehnološke revolucije imaju predodžbu svijeta koji nije bio zahvaćen ovisnošću o elektronici i najčešće imaju problem sa prilagođavanjem na trenutno stanje. No generacije koji to nisu iskusile imaju potpuno drugačije poglede i shvaćanje stvarnosti. One su čitav život okružene tehnologijom i tehnologija im je potrebna na svakom koraku. Takav način življenja dovodi do promjena ne samo na razini ljudske psihe, već i fizičkoj, a time i na društvenoj razini. „Štetne posljedice digitalizacije našeg svijeta ne odnose se samo na mnoge načine na naš duh nego i na naše tijelo.“³¹ Tehnologija i konstantna izloženost novim i mnogim informacijama skraćuje koncentraciju i čini pamćenje i znanje površnim. Po pitanju fizičkog stanja, povećava se broj pretile djece te djece s problemima sa kralježnicom i mišićima. Na društvenoj pak razini dolazi do sve većeg broja usamljenih ljudi i dezorijentiranih ljudi sa slabo razvijenim socijalnim vještinama. Upravo takvo stanje čini društvo podložno utjecajima ideja vodilja koje su im predstavljene putem novih medija.³²

Lakoća manipuliranja ljudskom psihom plodno je tlo za oblikovanje i usmjeravanje djelovanja pojedinca, a time i čitavog društva. Konstantno spominjanje ili prikazivanje fiktivnih sadržaja dovodi do konačnog prihvaćanja te fikcije kao stvarnosti. Najjasniji primjer su općeprihvaćene legende o mitskim čudovištima poput zmajeva i sirena. No manje poznat primjer, ali jednako učinkovit jest onaj kod sportaša kojima se prije samih nastupa savjetuje da mentalno izvedu određene vježbe. Znanstveni eksperiment koji je proveden na tri grupe sportaša pokazao je zanimljive rezultate. Prva grupa je fizički vježbala, druga grupa nije vježbala, a treća je grupa "mentalno" vježbala. Nakon 20 dana je ponovno izmjerena njihova uspješnost: prva grupa je napredovala za 24%, druga grupa nije zabilježila napredak, a treća grupa je napredovala za 23%. Uzevši u obzir da treća grupa nije fizički vježbala već zamišljala vježbe, taj nas rezultat dovodi do zaključka da ovladavanje ljudskim razumom doista dovodi do ovladavanja čovjekom.³³

³⁰ Usp. Lisa Zyga, *What is 'Real'? How Our Brain Differentiates Between Reality and Fantasy* (23.03.2009.) <https://medicalxpress.com/news/2009-03-real-brain-differentiates-reality-fantasy.html> (18.07.2022.)

³¹ Manfred Spitzer, *Digitalna demencija. Kako mi i naša djeca silazimo s uma*, Ljevak, Zagreb, 2018., str. 245.

³² Usp. Ana Jeličić i Edvard Punda, *Snaga riječi. Komunikološka i fundamentalno-teološka studija i komunikacijske vještine u praksi*, Crkva u svijetu, Split, 2022., str. 52.-56.

³³ Usp. Maxwell Maltz, *Psycho-Cybernetics: A New Way to Get More Living Out of Life*, Pocket Books, New York, 1969., str. 34.-35.

2.2.2. Utjecaj filma na osjećaje

Svakoj umjetnosti, pa tako i filmu kao "sedmoj umjetnosti" cilj je da u osobi izazove određenu reakciju, a najjednostavniji način za to jest da umjetnik „igra" na osjećaje pojedinca. Reakcija se traži u svim filmskim žanrovima, a posebice u umjetničkim filmovima. Pri tome treba imati na umu dva različita, a opet tako slična pojma: "emocija" i "raspoloženje".

Buđenje emocija postiže se pomoću likova u filmu. Pri tome se redatelj koristi njihovim izrazima lica, događajima koji predstavljaju veliku životnu prekretnicu za lik (poput nečije smrti ili sudbonosnog susreta), govorima i dijalozima nabijenim osjećajima (poput ljubavnog priznanja ili izljujeva tuge). Svi ti faktori utječu na emotivnu reakciju koja je u većini slučajeva zrcalna reakciji likova na ekranu. Takvi emotivni trenutci su jaki, ali kratkotrajni; nabijeni željenim osjećajima koji se po završetku scene brzo gube.³⁴

Građenje raspoloženja je karakteristično za umjetničke filmove koji ne uključuju mnogo dijaloga i nemaju složenu radnju. Ono se postiže prizorima prirode i, na prvi pogled, kadrovima koji nemaju nikakav značaj za priču kao cjelinu. Cilj takvog prikazivanja je da gledatelj prikupi što više informacija. Te informacije diktiraju ugođaj filma budući da može doći do razdora između raspoloženja u filmu i emocija koje likovi izražavaju. Za razliku od emocija, raspoloženje kojim film odiše puno dublje zaokuplja čovjekov razum, puno dulje ostaje u pamćenju i najčešće može potaknuti gledatelje da i stvari u vlastitom životu promijeni tako da budu u skladu sa "estetikom" filma. To je ponajviše prisutno kod adolescenata i tinejdžera koji su podložniji vanjskim utjecajima i u fazi su traženja i izgradnje vlastitog identiteta.³⁵

2.3. Utjecaj filma na sliku Boga i Crkve

Po pitanju prikaza Boga i Crkve u filmovima postoji mišljenje da je jedno odvojeno od drugoga te da filmovi koji kritiziraju Crkvu nužno ne kritiziraju samu vjeru u Boga. Filmovi koji makar malo dodiruju religioznu tematiku nemaju toliko, barem u većini slučajeva, kritičan

³⁴ Usp. Hrvoje Turković, Građenje raspoloženja filmom kao postupak poetizacije, *Filozofska istraživanja*, 40 (2020.) 3, 530. (10.09.2019.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/356130> (19.07.2022.)

³⁵ Usp. *Isto*, 532.

i osuđivački stav. Isto se ne može reći i za one filmove koji prikazuju Crkvu kao organiziranu religiju, odnosno instituciju.³⁶

Slika o Bogu često je od ranog djetinjstva usađena u čovjeka i rijetko je podložna promjenama samo na temelju medija. Na vlastitu sliku o Bogu najveći utjecaj ima obitelj, posebice otac. Zbog zaziva "Oče" gotovo je nemoguće odvojiti sliku Oca nebeskog od slike zemaljskog oca. Kod djece u disfunkcionalnoj obitelji često dolazi do rađanja iskrivljene slike Oca. Osim ako se dijete ne uči vjerskim istinama prilagođenim njegovoj dobi, ono može razviti jednu od krivih slika o Bogu kao: nemoćnom, okrutnom, nezainteresiranom, trgovačkom, magijskom, demoniziranom, sekulariziranom, nepouzdanom, moralizirajućem ili mrzovoljnom. Takvo krivo vjerovanje osobu poslije prati kroz čitav život, a posljedice se teško ispravljaju.³⁷

Uzevši u obzir uvjerenje da filmovi nemaju veliki utjecaj na sliku Boga u društvu, filmovi koji prikazuju vjeru i Crkvu kao nešto loše i sramotno u većini slučajeva ne predstavljaju čin buntovništva. Takvi filmovi najčešće ne prikazuju kršćanskog Boga u skladu sa Pismom i predajama te time ne mijenjaju samu bit onoga što kritiziraju. Ono što predstavlja problem za redatelje nije sama vjera već ljudi koji se identificiraju sa vjerom, a vode život identičan onima koje kritiziraju. Takvi filmovi najčešće predstavljaju odraz umjetnikova stanja duha i njegovih vlastitih borbi i vlastite slike o Bogu.³⁸

Na tom tragu možemo zaključiti da su i filmovi o Crkvi kao organizaciji velikim dijelom inspirirani vlastitim mišljenjima i (većinom negativnim) iskustvima ljudi koji stvaraju filmove. Svaki sustav, pa tako i Crkva, podložan je greškama i grijesima i nailazi na neistomišljenike koji lako mogu izazvati lavinu skepsi i kritika. Zbog svoje nepotpune transparentnosti u prošlosti Katolička crkva predstavlja savršen materijal za teoretičare zavjere koji svaki slučaj pohlepe i grijeha u Crkvi uzimaju kao normu ponašanja svakog njenog pripadnika.³⁹

Stvari se mogu zlonamjerno iskrivljavati baš kao i idealizirati. Redatelji i scenaristi lako mogu imati krivu percepciju o Crkvi, loše iskustvo sa Crkvom, mogu biti neinformirani, ali i

³⁶ Usp. Drago Bojić, Isus u filmskoj umjetnosti. Koliko Isus smije biti čovjek?, *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 52 (2012.) 1, 130. (02.2012.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/118434> (25.09.2022.)

³⁷ Usp. Mijo Nikić, Uloga oca u stvaranju slike o Bogu, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 55 (2000.) 3, 358.-364. (10.1999.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/2393> (21.07.2022.)

³⁸ Usp. Erika Prijatelj, Kako mediji utječu na predodžbu Boga i ideje o religiji?, *Synthesis philosophica*, 25, (2010.) 2, 289.-291. (01.01.2010.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/102284> (21.07.2022.)

³⁹ Usp. Grenville Kent i Philip Rodionoff, *Kriza da Vincijevog koda: je li kršćanstvo "najveće prikrivanje istine u ljudskoj povijesti"?*, Adventus, Zagreb, 2006., 8.-9.

maliciozni glede Crkve. Jednako tako mogu imati bujnu, umjetničku, maštu što onda otvara prozor različitim doživljajima i interpretacijama uloge i značenja Crkve kroz povijest i u društvu danas. No, jedno je sasvim sigurno: sadržaji kršćanske vjere, sveti tekstovi i likovi, oduvijek predstavljaju veliki izazov filmskom svijetu.

3. FILMOVI O ISUSU KROZ POVIJEST FILMA

Religija i umjetnost se od početaka usko isprepliću. Možemo reći da vjera bez umjetnosti dobrim dijelom ne bi bila moguća. Prikaz Kristova lika i djela u umjetnosti mijenjao se kroz povijest. Do 13. stoljeća nije postojao nikakav prikaz Kristove Muke u umjetnosti. U 13. stoljeću dolazi do preokreta: najednom se naglasak prebacuje na Isusovu ljudskost. U srednjem vijeku se uz Krista usko vezuje slika patnika. U 20. stoljeću i nadalje prikazi Kristove muke i patnje postaju sve eksplicitniji.⁴⁰

Kristov lik oduvijek inspirira umjetnike, no razmirice nastaju po pitanju dostojanstvenog prikaza Evanđelja. Pri stvaranju svojih filmova, scenaristi i redatelji ne koriste se isključivo biblijskim tekstovima, već i povijesnim tekstovima i apokrifima kao i subjektivnim doživljajima. Time se odmah u početku izlažu kritici Crkve budući da odstupaju od strogog evanđeoskog teksta.⁴¹

Druga prepreka na koju filmski umjetnici nailaze je u prikazivanju Isusove ljudskosti. Bez obzira prevladava li Isusova božanska narav ili pak ljudska, gotovo je nemoguće prikazati Isusa u nekoj savršenoj sredini. Film koji se obično ističe kao onaj koji pretjerano naglašava Njegovu ljudskost je *Posljednje Kristovo iskušenje*, dok, s druge strane, *Pasija*, Mela Gibsona ističe njegovo božansko porijeklo. Iako je *Pasija* naišla na mnoga odobravanja i od strane publike, ali i od strane Crkve, ipak nije izmakla holivudskoj denacionalizaciji prikaza Muke (gotovo groteskni prikazi i nedokučiv broj specijalnih efekata).⁴²

3.1. Značajni filmovi o Isusovu životu

Filmovi o Isusovu životu prisutni su još od samih početaka filma kao medija i umjetnosti. Vjera i društvo su usko povezani te ne čudi da su upravo filmovi sa vjerskom tematikom bili među prvima nakon otkrića filmske tehnike. Dapače, već 26. veljače 1896. godine, tek godinu dana nakon prvog filma braće Lumière, Vittoriju Calcinu je dopušteno snimanje u Vatikanu. Calcini je snimao papu Leona XIII. u šetnji i dijeljenju blagoslova. Taj film najstariji je snimak u Vatikanskoj filmoteci i čitavoj Italiji.⁴³ Tijekom povijesti filma

⁴⁰ Usp. Jerko Ban, "Muka po Gibsonu". *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 59 (2004.) 2, 238. (03.2004.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/2061> (09.04.2022.)

⁴¹ Usp. Drago Bojić, Isus u filmskoj umjetnosti. Koliko Isus smije biti čovjek?. *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 52 (2012.) 1, 128. (02.2012.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/118434> (09.04.2022.)

⁴² Usp. *Isto*

⁴³ Usp. Ana Jeličić i Edvard Punda, *Snaga riječi. Komunikološka i fundamentalno-teološka studija i komunikacijske vještine u praksi*, Crkva u svijetu, Split, 2022., str. 27.

snimljeno je više od 140 filmova sa vjerskom tematikom, a više od 30 filmova o Isusovu životu ili onih koji su usko povezani sa Isusovim likom i porukom.⁴⁴ Navest ćemo samo nekoliko najznačajnijih koji su predstavljali prekretnicu za svoje doba ili koji su izazvali najveću reakciju šire publike.

Život i muka Isusa Krista (Francuska, 1897.) film je braće Lumière i jedan od prvih filmova o Isusovu životu. Ovaj nijemi film rađen je u crno-bijeloj tehnici te traje samo 14 minuta. Sastoji se od prikaza čitavog Isusovog života u 13 prizora. *Nesnošljivost* (SAD, 1916.) film je u kojem se prvi put paralelno prikazuje više radnji. Četiri priče isprepliću se prikazujući borbu između ljubavi i mržnje. *Ben Hur* (SAD, 1924.-1926.) prikazuje borbu između Židova i rimskog satnika. Film je značajan jer se u njemu po prvi put koriste prizori u boji. *Tunika* (SAD, 1953.) je među prvim filmovima koji koristi specijalne efekte. Film prati obraćenje rimskog tribuna i put Isusove tunike nakon Njegova razapinjanja. Četverosatni film *Isus iz Nazareta* (Italija/Velika Britanija, 1976.) prikazuje Isusov život, muku, smrt i uskrsnuće. Prati radnju četiriju Evanđelja, ponajviše Ivanova. Iako film pokušava ući u duhovne dubine ipak ostavlja dojam da su u prvom planu sami glumci. *Monty Python's Brianov život* (Velika Britanija, 1979.) film je koji prati život Briana, Isusovog suvremenika koji Isusov lik stavlja u drugi plan. Film je naišao na mnoge kritike, a o njima će više riječi biti u sljedećem poglavlju. *Posljednje Kristovo iskušenje* (SAD, 1988.) film je koji prikazuje borbe između Isusove ljudske i božanske naravi. Reakcije publike bile su podijeljene, a o njima će se također više govoriti u sljedećim poglavljima. Film *Marija iz Nazareta* (Francuska, 1994.) prati Marijino nutarnje stanje od trenutka naviještenja do pred kraj Isusova života. Kroz prikaze Marijina života vidimo slike Isusa. Iako film odstupa od strogog biblijskog teksta ipak služi kao vjerni prikaz vjere i ljudskosti Marijina lika.⁴⁵ *Pasija* (SAD, 2004.), film redatelja Mela Gibsona prati posljednjih 12 sati Isusova života. Značajan je po tome što se likovi koriste aramejskim jezikom. Film je zaradio brojne pozitivne komentare, ali i kritike na račun eksplicitnog nasilja koje je ostavljalo dojam senzacionalizma.

3.1.1. Kritike filma *Brianov život* (1979.)

Life of Brian (Brianov život) film je koji mnogi kršćani prozivaju heretičnim i blasfemičnim. Zbog prikaza sadržaja vjerske tematike naišao je na mnoga neodobravanja, a u

⁴⁴ Usp. Erika Prijatelj, Kako mediji utječu na predodžbu Boga i ideje o religiji?, *Synthesis philosophica*, 25 (2010.) 2, 286. (01.01.2010.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/102284> (26.09.2022.)

⁴⁵ Usp. Marijan Steiner, Isus u filmovima, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*. 53 (1998.) 3, 355.-361. (04.1998.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/2535> (09.04.2022.)

brojnim europskim zemljama (Norveška, Irska, Italija i neki dijelovi Velike Britanije) je dugo vremena bilo zabranjeno njegovo prikazivanje. Sami *Monty Pythonovci* odbijali su takve kritike tvrdeći da film ne vrijeđa vjerska načela kršćana, te da ovaj film nije ništa više od parodije i satire.

Radnja filma prati život Briana Cohena, Isusovog suvremenika kojeg su na samom početku filma tri mudraca zamijenili za Isusa budući da je i Brian rođen u štali, nedaleko od Isusa. Kao mladić Brian postaje idealist. Prisustvujući na jednom od Isusovih govora, Brian upoznaje djevojku koja ga uvodi u pokret otpora protiv rimske vlasti. U tom pokretu Brian dobiva zadatke koje komično zabrlja. Nizom takvih neuspješnih zadataka, ljudi ga počinju gledati kao "mesiju" unatoč Brianovu suprotstavljanju. Film završava Brianovim uhićenjem i razapinjanjem na križ.

Iako film sadrži biblijske motive, on je prvenstveno klasificiran kao parodije/satira.⁴⁶ U filmu se mogu pronaći obje, ali pitanje je gdje je granica između parodije/satire i sablazni? Neupitno je da film obiluje i parodijom i satikom, već je pitanje na kojem mjestu povući crtu? Gdje je granica ukazivanja na probleme u društvu, a gdje počinje izrugivanje sa vrijednostima, bilo da su one kulturne, društvene ili vjerske? Film izlaže jasnu kritiku društva, vlasti i mentaliteta mase. Jedan od primjera je scena u kojoj se Brian želi pridružiti Narodnom frontu Judeje. Osim njih postoji Judejski narodni nezavisni front, Nezavisni front te mnogi drugi. Svima je u cilju svrgnuti Rimljane, ali svi se međusobno mrze. Osim političke netrpeljivosti prikazuje se i vjerska netrpeljivost u sceni kamenovanja. U toj sceni glavni likovi odlaze promatrati kamenovanje nakon što odluče da im je Isusov govor koji su gledali bio dosadan. U filmu se taj čin (kamenovanje) prikazuje kao normala tog društva, gotovo poput zabave.⁴⁷

No, osim satiričnih prikaza društva, u filmu pronalazimo i scene koje se mogu protumačiti kao izrugivanje sa kršćanskom vjerom. Kao na primjer, činjenica da je u filmu Brian "zamijenio" Krista i zauzeo Njegovo mjesto bacivši Ga time u drugi plan.

Neki teoretiziraju da se time htjelo prikazati Isusa kao sporednog lika u povijesti, onog koji se pojavio tek usput i nije imao značaj za svekoliki ljudski rod. Također, proroci koji se

⁴⁶ Parodija se definira kao „šaljiva imitacija nekog slavnog književnog djela, davanja drugog oblika nekom djelu ili tekstu s namjerom da se postigne humoristički učinak“. Satira je „djelo u kojem se izvrgavaju podsmijehu i poruzi ljudske slabosti i smiješne strane ljudskih grupa, staleža, nosilaca vlasti itd.“ (Vladimir Anić, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2006. s. v. „parodija“; s. v. „satira“)

⁴⁷ Usp. Krunoslav Matošević, Parodiranje biblijskih motiva u filmu *Life of Brian* (1979.) Montyja Pythona – parodija ili blasfemija?, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 70 (2015.) 2, 261.-264. (16.03.2015.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/216012> (09.04.2022.)

pojavljaju u filmu prikazani su kao psihički nestabilni i neuračunljivi pojedinci, a "čuda" koja Brian izvodi su svedeni na komičnosti i banalnost (nijemom čovjeku skače po nozi dok ovaj ne počne urlikati od boli). Ipak najveća kritika bila je na račun bogohulnih riječi i psovki koje su u kasnijim verzijama izbačene iz filma, ali je još uvijek moguće pronaći verzije sa njima.⁴⁸

3.1.2. Kritike filma *Posljednje Kristovo iskušenje* (1988.)

Posljednje Kristovo iskušenje film je redatelja Martina Scorsesea napravljen prema romanu istog naslova autora Nikosa Kazantzakisa. Oboje, i roman i film, izazvali su velike kontroverze pri izlasku u javnost. Radnja prati Isusov život u želji da što zornije prikaže njegovu ljudskost i nutarnje borbe.

Film prati Isusov život slijedom koji je prikazan u Evanđelju iako se Scorsese ograđuje tvrdeći da njegov Isus nije povijesni Isus. Ipak, nemoguće je odijeliti djelo od autora. Scorseseov Isus više je odraz redateljeve nutarnje borbe nego je prikaz Kristove sukobljenosti božanske i ljudske naravi. Uzevši u obzir da je Isus bio pravi Bog i pravi čovjek, bilo bi heretično potpuno odbaciti Kristovu ljudskost. No tijekom filma u više se navrata prikazuje Isusovo podlijeganje kušnjama. Njegovo intenzivno razmišljanje o tome da odbaci svoje poslanje i postane običan obiteljski čovjek predstavlja glavni problem Kristovog lika u filmu. Čak i na križu Scorseseov Isus mašta o tome da provede život sa ženom, sa Marijom Magdalenom.⁴⁹

Ono što pak ostavlja gorak okus u ustima nakon gledanja filma je sam kraj. Film završava Njegovim razapinjanjem. Raspetog Isusa tako gleda Pavao koji upućuje riječi gledateljima koje obeshrabruju po pitanju Kristova uskrsnuća govoreći da nije bitno je li Isus zaista umro i uskrsnuo već je bitno samo da ljudi vjeruju da jest. Po tim riječima možemo zaključiti da Scorseseov Isus nije nikada uskrsnuo, što predstavlja čistu suprotnost i gazi same temelje kršćanske vjere.⁵⁰

⁴⁸ Usp. *Isto*

⁴⁹ Usp. Miroslav Volf, Teološka razmišljanja o filmu "Posljednja Kristova kušnja". *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, 24 (1989.) 2, 150.-152. <https://hrcak.srce.hr/clanak/127321> (09.04.2022.)

⁵⁰ Usp. *Isto*

4. VJERA U HOROR FILMOVIMA: SENZACIONALIZAM I BESPOMOĆNOST

Kroz povijest filma, horor film se profilirao kao pravi umjetnički žanr. Zanimanje za ovu granu sedme umjetnosti s vremenom sve više i više raste, a porastom broja *streaming* platformi i smanjivanjem nadzora mladih ispred ekrana ovu putanju samo još i više ubrzava.

4.1. Fascinacija filmovima strave

Sama klasifikacija određenog filma kao horor žanra nije jednostavna budući da se karakteristike određenih žanrova isprepliću u pojedinačnim filmovima. Tako se za određeni film može reći da spada u horor žanr, ali i u psihološki ili akcijski ili gotovo bilo koji drugi žanr čije karakteristike posjeduje. Karakteristike samog horor žanra je također teško definirati budući da ne postoji jasna forma ili sadržaj po kojima bi se ravnalo. Dovoljno je da film u gledatelju izazove strah i nemir, sve druge karakteristike su promjenjive.⁵¹

No, odakle izvire zanimanje za horor filmove? Odgovor leži u dvije krajnosti: opasnosti i zaštićenosti. Odlika i cilj horora je da u gledatelju izazovu strah i neugodu (eng. *horror* – strah, užas). Ali čemu sklonost dragovoljnom izlaganju strahu?

Čovjek je u sebi sklon razotkrivanju skrivenog, željan je otkrivanja i rasvjetljavanja nejasnog, a ovaj filmski žanr nudi pregršt misterioznog. Također, opasnost koja u stvarnosti to nije izaziva ispuštanje adrenalina koji izaziva ovisnost i želju za ponovnim proživljavanjem istog stimulansa. Kombinirajući tako različite faktore horor žanr ispunjava čovjekove želje za otkrivanjem. Uz to, izlaganje kontroliranim dozama straha koji nadilazi sfere stvarnosti dovodi do zaključka da svakodnevne brige nisu toliko strašne, kao borba sa vampirima i ostalim fiktivnim čudovištima.⁵²

4.2. Kršćanstvo i horor filmovi

Od svih subžanrova hororskog žanra najbrojniji je onaj sa tematikama iz religije, a posebice kršćanstva. Zanimanje za sakriveno i mistično pronalazi svoju oazu upravo tu. Biblijski tekstovi, ali i njihovo izvrtanje predstavlja nepresušan materijal za uspješne filmove

⁵¹ Usp. Ante Peterlić, *Filmska čitanka. Žanrovi, autori, glumci*, Hrvatski filmski savez, Zagreb, 2010., str. 17.-18.

⁵² Usp. Dario Vuger, *Filmski spektakl i kinematička kultura: filmski horor u doba slike svijeta*, *Filozofska istraživanja*, 40 (2020.) 3, 486.-487. (03.11.2019.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/356126> (17.08.2022.)

koji pune kino-dvorane. Posebice na Zapadu, kršćanstvo je dovoljno rašireno i znano da čak i pojedinci koji nisu odgajani u vjeri sa lakoćom prepoznaju biblijske reference.

Zbog njihove brojnosti u tekstu navodimo samo one filmove koji su dobili značajnu pažnju publike. Film *Rosemarina beba* (SAD, 1968.) prati događaje mlade žene koja otkriva da su ljudi oko nje članovi sotonističke sekte te ju namjeravaju iskoristiti kao surogat majku Antikrista. *Egzorcist* (SAD, 1973.) film je koji prati opsjednuće djevojke i pokušaj njezine majke i dvojice svećenika da je oslobode. *Pretkazanje* (Velika Britanija, 1976.) film je koji prati dječaka Damiana i njegove roditelje koji polako otkrivaju da je njihov sin Antikrist. Film *Stigmata* (SAD, 1999.) prati Frankie, ateistkinju koja dobiva stigme i kroz radnju postaje opsjednuta duhom preminulog svećenika koji je otkrio peto evanđelje koje sadrži izravne Kristove riječi. Serijal *Prizivanje* (SAD, 2013.-2021.) prati slučajeve Eda i Lorraine Warren, demonologa koji se bore protiv demona vlastitom vjerom. Serijal prikazuje Eda i Lorraine koji, iako rade zajedno sa Vatikanom, ipak svojim snagama donose pobjedu "dobra". Serijal je inspiriran stvarnim ljudima i slučajevima, ali sa dozom holivudskog senzacionalizma.

No, problem ne leži u korištenju vjerskih atributa, već u njihovoj obradi. U gotovo svim filmovima strave koji su usko vezani uz tematiku vjere i religije radnja se odvija u dva međusobno isprepletana smjera: senzacionalizma i bespomoćnosti. Radnja kod većine vjerskih horora teče istim tokom: lik dolazi u doticaj sa zabranjenim predmetom, javljaju mu se čudni simptomi, odlazi kod svećenika po pomoć, svećenik ustanovi opsjednuće i nakon neuspješnog egzorcizma zlo odnosi pobjedu najavljujući skoro snimanje nastavka filma.

Ono što je zabrinjavajuće kod takvih filmova je razina obeshrabrenja i bespomoćnosti koje film ostavlja gledatelju već nakon što se izlistaju imena glumaca u odjavnoj špici. Opsjednuće, koje je najčešći slušaj u ovim filmovima, predstavlja se kao nešto sjajno, nešto nevjerovatno vrijedno divljenja, a borba protiv Zla predstavlja se kao izgubljena bitka. Likovi gotovo da nemaju izbora nego se pokoriti i predati se. Gledatelje se uglavnom ostavlja u beznađu, strahu i napetosti kao i u brojnim sumnjama, pa i onima glede vlastite vjere.

ZAKLJUČAK

Popularnost filma kao masovnog medija i sredstva zabave vjerojatno će se povećavati jer se film mijenja i oblikuje željama novih generacija. Pokušaji da se film i njegov negativni utjecaj iskorijene gotovo će sa sigurnošću doživjeti neuspjeh. Uvijek ostaje mogućnost i zadaća da film, bez obzira na njegov sadržaj, promatramo kritički, te da prilagodljivost filma iskoristimo za isticanje i poticanje Dobra.

Borba protiv negativnih filmova o Crkvi ili vjeri bila bi jednaka borbi sa vjetrenjačama. Također, posljedice i reakcije koji bi takva borba ostavila u društvu vjerojatno bi za većinu bile nepovoljne i neželjene. Iako nam se ponekad izravno suprotstavljanje čini kao najjednostavnija opcija, to nije tako. Jedan pozitivan film ne može poništiti utjecaj onog negativnog, ali zasigurno može pokazati drugu perspektivu i time širiti vidike gledatelja.

Zbog utjecaja filma na filmsku publiku kao i zbog mogućnosti raznovrsnih i samovoljnih interpretacija vjerskih tekstova i istina kroz sedmu umjetnost potrebne su trajne edukacije i zauzetost crkvenog učiteljstva koje oduvijek pruža jasne smjernice vjernicima. Danas, posebice zbog porasta nasilnog sadržaja u svim medijima pa tako i u filmu, potrebno je gajiti oprez kako djeca, ali i zrelija publika, ne bi postali žrtve moćne filmske industrije. Film, kako smo vidjeli, oblikuje kulturu i pojedince stoga je potrebna trajna zauzetost u istraživanju odnosa ili utjecaja filma, između ostalog, i na vjeru. Nadasve, poželjno je prožimati film vjerskim i duhovnim dobrima te ga tako oplemenjivati ili barem stvarati filmove koji su kvalitetnim sadržajima i uzornim likovima alternativa nasilnim filmovima, u bogatoj filmskoj ponudi.

LITERATURA

Anić, Vladimir. *Veliki rječnik hrvatskog jezika*, Novi Liber, Zagreb, 2006.

Ban, Jerko. "Muka po Gibsonu". *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 59 (2004.) 2, 231.-239. (03.2004.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/2061> (09.04.2022.)

Bojić, Drago. „Isus u filmskoj umjetnosti. Koliko Isus smije biti čovjek?“. *Služba Božja: liturgijsko-pastoralna revija*, 52 (2012.) 1, 119.-132. (02.2012.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/118434> (09.04.2022.)

HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Crkva i mediji. Pastoralne smjernice*, Glas koncila, Zagreb, 2006.

Jeličić, Ana i Punda, Edvard. *Snaga riječi. Komunikološka i fundamentalno-teološka studija i komunikacijske vještine u praksi*, Crkva u svijetu, Split, 2022.

KAMERA, FILMSKA. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=2577> (24.02.2022.)

Kent, Grenville i Rodionoff, Philip. *Kriza da Vincijevog koda: je li kršćanstvo "najveće prikrivanje istine u ljudskoj povijesti"?*, Adventus, Zagreb, 2006.

KINETOGRAPH. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=2672> (24.02.2022.)

KINETOSCOPE. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=2673> (24.02.2022.)

LUMIÈRE, *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=3161> (25.02.2022.)

Maltz, Maxwell. *Psycho-Cybernetics: A New Way to Get More Living Out of Life*, Pocket Books, New York, 1969.

Maračić, Ljudevit Anton. „Evolucija jednog stava ili traganje za idealnim filmom u djelima crkvenog učiteljstva“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 27 (1972.) 3, 248.-258. <https://hrcak.srce.hr/clanak/88511> (18.07.2022.)

Matošević, Krunoslav. „Parodiranje biblijskih motiva u filmu *Life of Brian* (1979.) Montyja Pythona – parodija ili blasfemija?“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 70 (2015.) 2, 255.-265. (16.03.2015.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/216012> (09.04.2022.)

Nikić, Mijo. „Uloga oca u stvaranju slike o Bogu“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 55 (2000.) 3, 357.-371. (10.1999.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/2393> (21.07.2022.)

Peterlić, Ante. *Filmska čitanka. Žanrovi, autori, glumci*, Hrvatski filmski savez, Zagreb, 2010.

PIO XI., *Vigilanti cura – Budnim oprezom*, dostupno na: <https://www.nedjelja.ba/hr/ona/dokumenti/vigilanti-cura-budnim-oprezom/183> (28.09.2022.)

POVIJEST FILMA. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4173> (24.02.2022.)

Prijatelj, Erika. „Kako mediji utječu predodžbu Boga i ideje o religiji?“, *Synthesis philosophica*, 25, (2010.) 2, 283.-296. (01.01.2010.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/102284> (21.07.2022.)

PRIVIDNO KRETANJE. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4218> (24.02.2022.)

PROJEKTOR. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4233> (24.02.2022.)

Spitzer, Manfred. *Digitalna demencija. Kako mi i naša djeca silazimo s uma*, Ljevak, Zagreb, 2018.

Steiner, Marijan. „Isus u filmovima“, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*. 53 (1998.) 3, 353.-361. (04. 1998.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/2535> (09.04.2022.)

STROBOSKOPIJA. *Filmska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2019. <https://filmska.lzmk.hr/natuknica.aspx?ID=4973> (24.02.2022.)

Turow, Joseph. *Mediji danas: uvod u masovne komunikacije*, Clio, Beograd, 2013.

Turković, Hrvoje. „Građenje raspoloženja filmom kao postupak poetizacije“, *Filozofska istraživanja*, 40 (2020.) 3, 515.-541. (10.09.2019.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/356130> (19.07.2022.)

Valković, Jerko. „Crkva i mediji – izazov za teološko-pastoralno promišljanje i djelovanje“, *Crkva u svijetu*, 52 (2017.) 3, 417.-433. (04.2017.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/278490> (28.09.2022.)

Volf, Miroslav. „Teološka razmišljanja o filmu "Posljednja Kristova kušnja"“, *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, 24 (1989.) 2, 149.-156. <https://hrcak.srce.hr/clanak/127321> (09.04.2022.)

Vuger, Dario. „Filmski spektakl i kinematička kultura: filmski horor u doba slike svijeta“, *Filozofska istraživanja*, 40 (2020.) 3, 477.-498. (03.11.2019.) <https://hrcak.srce.hr/clanak/356126> (17.08.2022.)

Zyga, Lisa. *What is 'Real'? How Our Brain Differentiates Between Reality and Fantasy* (23.03.2009.) <https://medicalxpress.com/news/2009-03-real-brain-differentiates-reality-fantasy.html> (18.07.2022.)

SVEUČILIŠTE U SPLITU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja, _____, kao pristupnik za stjecanje zvanja *sveučilišnoga/sveučilišne prvostupnika/prvostupnice katehetike*, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo moga vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, _____

Potpis

SUMMARY

The role of movies in shaping social opinion is unquestionable. Although movies are not a clear representation of the social opinion, they can certainly influence it. The purpose of writing this work is to show the history of movie, in particular its relation to culture and Church. In the work itself, I will show the history of the creation of movie technique and everything that led to it, but also what the discoveries themselves caused. The period covered goes from the 17th century all the way to the 20th century. Most of the attention, however, will be devoted to the movies and their influence on individuals and faith. From the very beginning Church had a positive attitude about the movie, but also a sense of caution. The work will also mention specific movies that caused unease in church circles, but will also provide instructions for a credible adaptation of biblical themes on the screen. The paper ends with a review and a brief reflection on horror movies and their negative and pessimistic view of the Catholic faith.

KEY WORDS: movies, Church, society, Jesus Christ, horror movies